

בת-שבע מרגלית-שטרן

'עמנו הצדק ועמו ננצח': מאבקן של נשים בארץ-ישראל לזכות הבחירה

מרגלית שילה, המאבק על הקול: נשות היישוב וזכות הבחירה 1917-1926, ירושלים: יד יצחק בן-צבי ומכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, תשע"ג, י + 406 + [3] עמ'

זה עשורים אחדים רווחת בחקר הפמיניזם ההבנה שתביעתן של נשים להיחשב 'אדם' בעל זכויות לא החלה, כפי שנהוג היה לחשוב קודם לכן, במאבקי הסופרו'יסטיות בשלהי המאה התשע-עשרה ובראשית המאה העשרים. תודעה פמיניסטית ציבורית ופומבית ראשיתה מאות שנים לפני מאבקים אלה. מעמד הנשים היה נתון לביקורת נוקבת מצד הוגות והוגים במדינות שונות מהמאה החמש-עשרה ואילך. בשנת 1622 כתבה מארי לה ג'אר מגורניי (Le Jars de Gournay) על 'השוויון בין גברים לנשים'.¹ 'האישה טובה כמו האיש', הכריז בשנת 1673, כמאה שנים לפני המהפכה הצרפתית, פרנסואה פולן דה לה באר (Poullain de La Barre). מהפכה זו התנאתה במתן תשורה לאנושות בדמות 'הצהרת זכויות האדם והאזרח', אף שהשמיטה את הנשים מהגדרת האדם והאזרח גם יחד.² השמטה זו הולידה בשנת 1792 את ביקורתה הנשכנית של האנגלייה מרי וולסטונקרפט (Wollstonecraft), והיא עוררה שערורייה רבת עם פרסומה.³ בחיבורה 'הגנה על זכויות האישה' (*The Vindication of the Rights of Woman*) יצאה וולסטונקרפט בתוקף נגד שלילת זכויות ומניעת השכלה מנשים. לרידה חברה המונעת מנשים להתפתח ולהתקדם פוגעת באידיאלים הנאורים שלה עצמה. אפילו את מאגרי הידע העצומים של צרפת ייחסה וולסטונקרפט

- 1 לסקירה כרונולוגית ראו: K. Offen, *European Feminisms 1700-1950: A Political History*, Stanford, CA 2000, pp. xix, 34
- 2 F. Poullain de la Barre, *De l'Égalité des deux sexes: Discours physique et moral où l'on voit l'importance de se défaire des préjugés*, Paris 1673 תורגם לאנגלית לראשונה בשנת 1677 בידי A.L. (ללא שם מלא). ראו: F. Poullain de la Barre, *The Woman As Good as the Man: Or, the Equality of Both Sexes*, trans A.L., ed. G.M. MacLean, Detroit, MI 1988
- 3 M. Wollstonecraft, *The Vindication of the Rights of Woman*, Toronto & Ontario 1996 (first published London 1792)

וכל שכן שהיישוב נקלע מיד אחריו לשכר כלכלי עמוק, שתוצאותיו ניכרו בירידה המונית מהארץ ובמיעוט עולים. עוד שואלת המחברת: מה רבותא בהשכחת מאבק זה דווקא? דומים לו מאבקים אחרים, כגון המאבק להשלת העברית, שאף עליו לא חסה ההשכחה. לסיבות אלה נוספה הכבדת ידו של השיח ההיסטוריוגרפי הציוני. לטענת הסוציולוגית חנה הרצוג המחנה הפועלי הוא אשר כתב את תולדות העתים, רומם וקילס את מעשיו ופסח על חוגים פוליטיים אחרים ביישוב, ועל הנשים על אחת כמה וכמה.⁷ אף העובדה שניצחון המאבק לזכות הבחירה תורגם חרישית לשפת המעשה הייתה בעוכריו; על שום כך נועד לו גורלו המר של 'הכישלון היתום', טוענת שילה (עמ' 358). ואמנם מהמחקר הידוע לנו כיום עולה שבמקומות שונים בעולם לווה ההישג בהשתקתו בזיכרון הציבורי ובירידת קרנן של התנועות הפמיניסטיות גם יחד.

למרות שותפות גורל זו מעניינת ההשוואה בין אופני ההתייחסות לסיפור המאבק בחברות שונות. במדינות המערב, כאנגליה או ארצות-הברית, שבהן פעלו הנשים עצמן גם להנצחת מאבקהן, זכה סיפור המאבק להארה בשלב מוקדם יחסית. בארצות-הברית כבר בשנת 1923, שלוש שנים לאחר קבלת זכות הבחירה, הנציחו שתיים מראשות המאבק, קארי צ'פמן-קאט (Chapman Catt) ונטי רוג'רס-שולר (Rogers Shuler) את הסיפור הפנימי של התנועה הסופרז'יסטית.⁸ השתיים נימקו מדוע טרחו בכתיבת ספרן: כדי להאיר את התנהלות

להפריה החברתית ההדרית שהתקיימה בין המינים.⁴ כעבור כחמישים שנה, בשנת 1869, ראה אור ספרו של ג'ון סטיוארט מיל ('שעבוד הנשים' (*The Subjection of Women*)). מיל מתח בחיבור זה ביקורת על הסדר החברתי המשעבד את הנשים ומנתבן לאפיקים נפרדים ובלעדיים להן.⁵ גם בעשורים הבאים עמדה שאלת שעבוד הנשים ואפלייתן בלבו של שיח ציבורי מתלהט והולך. פריו של המאבק למען זכויות לנשים היה לידתה של חברה דמוקרטית ושוויונית, הוגנת וצודקת משהייתה לפניו. הזירה הארץ-ישראלית איננה יוצאת מכלל זה.

גורל ההישג מעורר את השאלה מדוע נשכח המאבק, ומדוע נשמטו מחוללותיו מהזיכרון ההיסטורי. השכחה זו לא רק שיבשה את ידיעותינו על קיומו של שיח פמיניסטי מוקדם, אלא אף טשטשה את תפקידו הלא-מבוטל של שיח זה בביקורת על סדר חברתי-כלכלי קפיטליסטי מפלה ומדיר.⁶ שאלת השכחה וההשכחה של מאבק הנשים עולה גם בספר 'המאבק על הקול': נשות היישוב וזכות הבחירה 1917-1926. בפרק החותם את השחזור והניתוח המורכבים והמרשימים שקיבלה עליה שואלת המחברת: 'מדוע סיפור המאבק הושכח ונשכח?' (עמ' 356-358). תשובתה נשענת על נימוקים הלקוחים משדות השיח הפמיניסטי, ההיסטורי וההיסטוריוגרפי. לדבריה השכחת פועלן של נשים הייתה עניין שבשגרה עד העשורים האחרונים; לאחר השגת זכות הבחירה הפך המאבק על גלגוליו ונפתוליו בלתי רלוונטי,

7 ח' הרצוג, 'ארגוני נשים בחוגים האזרחיים: פרק נשכח בהיסטוריוגרפיה של היישוב', קתדרה, 70 (טבת תשנ"ד), עמ' 111-133.
8 C. Chapman Catt & N. Rogers Shuler, *Women Suffrage and Politics: The Inner Story of The Suffrage Movement*, Seattle, WA 1969 (first published New York 1923)

4 שם, עמ' 1.
5 J.S. Mill, *The Subjection of Women*, London 1869 וראו: ג'ס מיל, 'שעבוד האישה, תרגמה ש' ליפשיץ, תל-אביב 2009.
6 J. Kelly, 'Early Feminist Theory and the Querelle des Femmes, 1400-1789', *Signs*, 8 (1982), pp. 4-28 דה לה באר, האישה טובה כמו הגבר (לעיל, הערה 2), עמ' 24-25.

זכות הבחירה. שלב זה מכונה 'מאבק הפוך', מפני שנשים אחדות כבר היו חברות בגופים שהופקדו על ארגון הבחירות, והיו שנבחרו לאספת הנבחרים, אך הוויכוח הציבורי על זכותן של נשים לבחור ולהיבחר גָּאה (עמ' 90). היה זה ביקורה הראשון של ויצמן בארץ, ובמהלכו פגשה נשים ממחנות פוליטיים שונים והתרשמה מהן עמוקות. ההתרשמות שלה ושל חברותיה למסע דרבנה אל נכון את ציוניות אנגליה לפרסם גילוי דעת בגנות עמדת 'המזרחי', שהתנגד למתן זכות בחירה לנשים. מכתבן התפרסם ב'העולם', ביטאון ההסתדרות הציונית, בנובמבר 1919,¹¹ והוא מבטא קשר בין־לאומי ששאב את עצמתו לא רק מזיקה פרו־קולורית־יהודית אלא אף מזו האוניוורסלית. 'כבלי הזהב' שטוו האחיות הסופרו־יסטיות הניבו את התחברות הסופרו־יסטיות היהודיות מארץ־ישראל לברית הבין־לאומית של הסופרו־יסטיות, שנוסדה כברלין עוד בשנת 1904.¹² על הקשרים ניצחה רוזה וולט־שטראוס, נשיאת 'התאחדות נשים עבריות לשווי זכויות בארץ־ישראל', וסייעה לכך ידידותה האמיצה עם מנהיגת הברית, צ'פמן־קאט (עמ' 266–268). ראויה לציון העובדה שמוטת כנפיים רחבה זו לא הביאה לשיתוף פעולה משמעותי בין אחיות מקומיות, יהודיות וערביות. שילה מסכמת תופעה זו בכתבה שהתארגנות הסופרו־יסטית בארץ־ישראל, בדומה לנעשה במדינות אחרות, הייתה לאומית בעיקרה (עמ' 269). מסקנה זו תומכת בגישה המגדירה את הפמיניזם הארץ־ישראלי פמיניזם לאומי. 'האישה העבריייה מקדישה את מיטב כוחותיה לעניין שחרור עמה והתחדשותו', טענה

הפוליטיקאים האמריקנים, שבמשך עשורים רבים שמו לאל את תביעת הנשים. הכותבות ציינו שאופן התנהלותה של הפוליטיקה האמריקנית היה מלכודת שמנעה מנשים להשיג את מטרתן. את הספר חתמו בהכרת תודה לפוליטיקאים מכל הקשת הפוליטית שתמיכתם הביאה בסיכומו של דבר לניצחון הנכסף.⁹ בארץ פורסם תיעוד המאבק אחרי זמן רב, בספרה של שרה עזריהו, מפעילותיו המרכזיות, ספר שראה אור בשנת 1949, שני עשורים ויותר לאחר שהסתיים המאבק.¹⁰ ואילו במדינות העולם השלישי הושכח הסיפור (עמ' 356, הערה 42).

הספר שלפנינו מחזיק 406 עמודים וכולל מפתח וביבליוגרפיה ענפה ומגוונת. הביבליוגרפיה מעידה בין היתר על האופן שבו המחברת מפרשת את הסוגיה שלפניה: למאבק הסופרו־יסטי הארץ־ישראלי הייתה זיקה עמוקה וברורה לזירת ההתרחשות המקבילה בעולם. שילה מעגנת היטב את הסוגיה בהקשרה העולמי (עמ' 6–8, 255–273). בעשותה כן היא מאירה לא רק את הזיקה הרעיונית המשותפת אלא אף את הקשרים האישיים בין פעילות יהודיות לאחיותיהן שמעבר לים, באירופה ובארצות־הברית. זיקה רעיונית זו התחדדה בין השאר בעקבות פעילותן של נשים ציוניות שהתגוררו ופעלו באותן ארצות. הללו שימשו בעת ובעונה אחת בלדריות להעברת מידע מחו"ל לארץ וההפך וסוכנות שינוי והעצמה. אחת מהן הייתה ורה ויצמן, ממקימות ויצ"ו, שהתגוררה בלונדון. ויצמן וחברותיה להנהגה, רבקה זיו ואדית אידר, סיירו בארץ בשנת 1919, בעיצומה של ההתארגנות למאבק ארצי למען

9 שנים ראשונות (1881–1920), 'א' כהן ומ' חזן (עורכים), ויצמן מנהיג הציונות, ירושלים תשע"ו, עמ' 65–101.
12 M.H. MacFadden, *Golden Cables of Sympathy: The Transatlantic Sources of Nineteenth Century Feminism*, Lexington, KY 1999

9 שם, עמ' 493.
10 ש' עזריהו, התאחדות נשים עבריות לשווי זכויות בא"י: פרקים לתולדות תנועת האשה בארץ, 1947–1900, חיפה 1977 (ירושלים תש"ט).
11 ב"ש מרגלית־שטרן, 'ספל תה ופוליטיקה: ורה ויצמן –

'ראשי התאחדות נשים עבריות', 1932. יושבות מימין לשמאל: חסיה פינסוד-סוקניק, שרה עזריהו, ד"ר רוזה וולט-שטראוס, ד"ר חנה ברכיהו, צפורה קלויזנר, עדה גלר, עדה טברסקי, פניה מטמן-כהן, רחל גולומב, נחמה פוחצ'בסקי, מאשה סקיבין

אחרי זה. כפי שמוכיחים גם דברי עזריהו שהובאו לעיל, המאבק הסופרז'יסטי הארץ-ישראלי נתפס בעיני מחוללותיו כחלק מהותי, חיוני ובלתי נפרד של המאבק הלאומי ושל בניית חברת הלאום (עמ' 354). מאפיין נוסף שייחד את המאבק המקומי היה תגובתן של הנשים. בארץ לא צמחה התנגדות גלויה מצד נשים לתביעת הסופרז'יסטיות, ולא קמו ארגוני נשים שהתנגדו לזכות הבחירה. זאת בעוד שבארצות-הברית למשל התגייסו נשים רמות מעלה והשכלה והביעו התנגדות פומבית וגלויה לסופרז'יסטיות ולתביעתן. עדות לכך יש בסקר שתוצאותיו פורסמו בינואר 1911 באחד מביטאוני הנשים רבי ההשפעה, 'ליידס הום ג'ורנל' (*The Ladies' Home Journal*). הסקר עסק בשאלה 'האם את כאישה רוצה בזכות הבחירה?', והמערכת ציינה שאף כי נדמה שיש בקרב נשים תמיכה רחבה בזכות הבחירה, בחינת עמדתן של נשים מהמשפחות המכובדות והוותיקות

עזריהו (עמ' 148). בזיכרונותיה הבהירה היטב זיקה זו בהביאה דברים שאמרה בזמן הוויכוח על זכות הבחירה: 'אנו נשי העליה האחרונה [...] לא כ"יצורים ענוגים" באנו הנה. אלא ככנות העם שרצונו למלא את החובה הלאומית שהגורל הטיל על דור זה; מוכנות ומזומנות אנו לעשות כל עבודה קשה ומפרכת ואין אנו נרתעות מכל קרבנות שהתנאים האכזריים של חיינו כאן יתבעו אותם מאתנו'.¹³ זיקה דומה עולה מדברי שותפתה להנהגת ההתאחדות וולט-שטראוס (עמ' 153).

אם כן עיגון המאבק הסופרז'יסטי המקומי בהקשר עולמי הוא פרשנות מתבקשת ונכונה. עם זאת שילה מציינת כי למאבק המקומי היו גם מאפיינים ייחודיים (עמ' 353-356). הבולט שבהם הוא העמדת נשים מצירי המאבק זה לצד זה ולא זה

13 ש' עזריהו, פרקי חיים, תל-אביב תשי"ז, עמ' 158.

היהודית ועל הפלייתה גם בידי בעלה. העובדה שהנשים עצמן לא יכלו להיחלץ ממצבן לא חמקה מעיניה, והיא כתבה: 'אם תרצו אם לא תרצו, צריך להיות ברור לכלנו, כי עברה־חלפה אותה העת ה"מאשרה" שבה אמרה האשה "קרוש־קרוש" אחרי כל מלה שיצאה מפי פטרונה. הסתלקה אותה ה"שכינה" שהיתה שורה בבתי־ישראל, בחיי המשפחות העבריות, שהייתה משרה רוח של "בטלי רצונך מפני רצון בעלך"'.¹⁷ רחל ינאית ופישמן, שהיו מן המחנה הפועלי, הונעו לפעולה מכוח אמונתן הפנימית בזכות הנשים לשוויון ולא כנציגות של התארגנות פועלות. בעת ההיא טרם התגבשה תנועת פועלות מלוכדת, והפועלות השתייכו לארגוני פועלות אזוריים נפרדים. כשיזמה פישמן בשלהי 1920 את הקמת תנועת הפועלות, עמדה בראשה וניווטה כמעט לבדה את פעילותה, היא כיהנה בכפל תפקידים: כפעילה סופרו־יסטית וכמנהיגת פועלות הנוטלת חלק בשמן ולמענן במאבק הסופרו־יסטי.

נפתולי המאבק ותשע השנים שחלפו מתחילתו ועד השגת זכות הבחירה (1917–1926), מלמדים על הנחישות שנדרשה לנשים כדי להשלים את המשימה בהצלחה. שילה פורשת את גלגולי המאבק בדיוק רב ובמימונות. שלב אחר שלב מתוארים בספר המעלות והמורדות, ההישגים וההישגים שבדרך, התמרונים והפיתולים שעמם נאלצו הנשים להתמודד. חמישה מתשעת פרקי הספר (פרקים ב–ה, ח) מציגים לפני הקוראים מסכת מורכבת זו. עמידתה של המחברת באתגר שניצב בפניה – הן בליקוט הראיות ההיסטוריות

ביותר בניו־יורק מצביעה על ההפך. 'איני יכולה להתעניין בנושא אף לא באופן הקלוש ביותר', הכריזה הגב' בנג'מין הריסון (Harrison), שציינה ברורות את מעמדה: 'אשת נשיא ארצות־הברית לשעבר'; ואילו קרוליין הזרד (Hazard), נשיאה בעבר של ולסלי, המכללה היוקרתית לנשים, הסתפקה ב'לא' קצר אך נוקב.¹⁴ ואמנם הביטאון, שהנחיל וקידש את ערכי הביתיות, נמנע בבירור מלתמוך במאבק הסופרו־יסטי.¹⁵

בארץ היו המתנגדים הפעילים והקולניים גברים; בראשם החרדים, והצטרפו אליהם גברים ממחנות פוליטיים שונים.¹⁶ העובדה שנשים מקצות הקשת הפוליטית – מן המחנה הפועלי מזה ומן המחנה האזרחי מזה – שיתפו פעולה במאבק מלמדת על תפיסת עולמן של הנשים המשכילות והמודעות שנמנו עם התנועה הציונית: הן שילבו בין לאומיות, שוויון נשים, השכלה ומודרניזציה כתנאי מחייב לצמיחתה של חברה ציונית חדשה. לעומתן הנשים החרדיות נאלמו דום, ושילה טוענת ששתיקתן היא הוכחה לצייתנות הנשית מקדמת דנא (עמ' 251–254). ביקורת נוקבת על עמדת החרדים ועל המחזיקות והמחזיקים בה השמיעה עדה פישמן (לימים: מימון), מראשות מפלגת 'הפועל הצעיר' וממובילות המאבק הסופרו־יסטי. פישמן הייתה בין הנשים המרשימות שפגשו ויצמן וחברותיה בביקורן בארץ. בשלהי 1918 (ולא בשנת 1919 ככתוב בעמ' 48), לקראת התכנסותה של האספה המכוננת השלישית, היא 'המועצה הארץ־ישראלית', פרסמה חוברת בשם 'אל האשה העבריה' ובה ביקורת על מעמד האישה בחברה

17 חברה ורת: האורתודוקסיה הלא ציונית בארץ־ישראל תרע"ח–תרצ"ו, 1918–1936, ירושלים תשל"ח, עמ' 149, 175–180.
 17 ע' פישמן, אל האשה העבריה: לקראת האספה המיסדת, יפו תרע"ט, עמ' 3.

14 Sh. Gluck (ed.), *From Parlor to Prison: Five American Suffragists Talk About Their Lives: An Oral History*, New York 1976, pp. 99–100
 15 G. Matthews, *Just a Housewife: The Rise and Fall of Domesticity in America*, New York & Oxford 1987, p. 66
 16 על עמדות הספרדים והאיכרים ראו: מ' פרידמן,

להשתתף בבחירות בפולין גופה.¹⁸ ניצחון המאבק הסופרו'יסטי הביא לפרישת החרדים הלא-ציונים מהמערך הפוליטי היישובי, וזו נותרה שרירה וקיימת עד הקמת המדינה. 'הכישלון בלתי אפשרי', הצליפה בשומעיה סוזן פ' אנתוני, הסופרו'יסטית האמריקנית מעוררת ההשראה, בערוב ימיה.¹⁹ 'נראה כי בציבורים מסוימים בחברה הישראלית, עדיין לא תם ולא נשלם הדיון בשאלת מינויה של אישה לתפקיד של שררה', חותמת שילה את ספרה. ואמנם 'המאבק על הקול', שהחל לפני תשעים שנה, טרם נשלם. למרות קבלת זכות הבחירה נשים בישראל עודן מתמודדות עם ביטוייה השונים של אפליה מובנית. אף שגם הנחושות בלוחמות טרם יכלו לה, יש לקוות כי יוכל נוכל לה בעתיד.

והן בפרישתן לפני הקוראים – ראויה להערכה ולשבח. הספר מוסיף נדבך חיוני וחשוב להבנת התפתחות תנועת הנשים בארץ ולא פחות מכך להבנת המרקם החברתי וההתנהלות הפוליטית של החברה הארץ-ישראלית. בשוך המאבק התבררו פניה והתחדדה ההכרה בקיומם של שני מחנות נפרדים למעשה – חסידי המודרניזציה והשוויון, שאת גבולותיהם שרטטו הנשים במאבקן, ושולליהם, בראשם החרדים ובהם אנשי 'אגודת ישראל'. ההתנגדות של 'אגודת ישראל' מאירה גם היא את ייחודו של המאבק המקומי. יחסה של תנועה זו למאבק לא עלה בקנה אחד עם הבנת הצורך לאמץ כלים פוליטיים מודרניים, הבנה שעמדה ביסוד הקמת המפלגה בפולין בשנת 1912, ולא עם זכות הנשים החרדיות

עמ' 453-491; פרידמן (לעיל, הערה 16), עמ' 170-184.
 19 L. Sherr, *Failure Is Impossible: Susan B. Anthony In Her Own Words*, New York 1995, p. 324

18 ג' בקון, 'החברה המסורתית בתמורות העתים: היבטים בתולדות היהדות האורתודוקסית בפולין וברוסיה, 1850-1939', 'י ברטל וי' גוטמן (עורכים), קיום ושבר: יהודי פולין לדורותיהם, ב, ירושלים תשס"א,